

Přístup ke transgender žákům v ČR

1 Úvod

Transgender lidé (dále krátce trans lidé) jsou jedinci v naší společnosti, jejichž gender se neshoduje s jejich biologickým pohlavím, kde pohlavím se myslí především biologicky podmíněné rozdíly mezi ženami a muži jako například odlišnosti týkající se pohlavních orgánů a genderem se míní kulturní charakteristiky a modely přiřazované mužskému nebo ženskému pohlaví s tím, že hlavně odkazuje na sociální rozdíly mezi muži a ženami – viz [5], sekce A. Ve své seminární práci bych se chtěl zabývat otázkami: „Jak k transgender lidem mají přistupovat učitelé, ke kterým nastoupí trans lidé na školu? Jaký k nim mají obecně postoj ostatní žáci?“ a tématy s nimi souvisejícími v rámci České republiky. Cílem práce je rozšířit povědomí o trans lidech a poukázat na problémy, se kterými se v souvislosti s tlakem společnosti vyplývajícím z normativních pravidel společnosti jsou tito jedinci nuceni vypořádat, zejména co se týče vzdělávacího systému. Zároveň rozebereme, jaké podpory se trans lidem na školách dostává a co jim může při coming-outu (zde ve smyslu svěření se určité osobě či veřejnosti se svoji menšinovou genderovou identitou) v tomto systému pomáhat.

Trans lidé to ve školách nemají jednoduché. Buď se musí skrývat pod masku identity, se kterou se neztotožňují, anebo, pokud naberou dost odvahy a síly, často po coming outu čelí posměchu, vyčlenění z kolektivu, ba i šikaně.

2 Přehled problematiky po coming outu

V této části se budeme zabývat především transgender žáky po coming outu, což je proces chápání, přijímání a hodnocení své vlastní sexuální orientace či identity – viz [1], přestože samotný coming out je pro mnohé z nich velmi náročný, ne-li nejnáročnější. Probíhá totiž ve více fázích (vnitřní coming out, tj. v konečné fázi pochopení a přijetí své sexuální orientace za svou, a vnější coming out, tj. obeznámení svého jistého okolí o své sexuální orientaci, především v případech, kdy není obvyklá, včetně jeho reakcí) – viz [1] a nese s sebou spoustu váhání, nejistoty, pochyb jenom před sebou samým, natož před rodinou, kamarády či celou společností. Ale pokud zatím jedinec nedospěl do bodu, kdy by to, že je trans, se školou sdílel, není možné o něm jako o trans žákovi z pohledu školy uvažovat, přestože on sám se tak třeba vnímá. Proto nedává dost dobrý smysl mluvit o speciálních opatření pro takové žáky.

2.1 Spolupráce, komunikace a důvěra

Dle [2], část 4.5.1., je pro trans žáky, kteří si již coming outem prošli, důležité situaci pravidelně konzultovat. Jednak se pedagogové mohou radit mezi sebou, a to včetně konzultací se školními psychology, asistenty či externími odborníky po doporučení školním poradenským pracovištěm, ale také je dobré udržovat pravidelnou komunikaci s rodiči takového žáka (obzvlášť na základní škole). Pokud ke coming outu došlo již před nástupem na školu, není vůbec z cesty školu o jinakosti jejího budoucího žáka informovat předem a situaci i s jejími specifiky pořádně prodiskutovat – to se však může uskutečnit pouze za iniciativy rodičů, ve vyšších ročnících z části také z iniciativy samotného trans žáka. Ve [2] se také zmiňuje, jak je důležité také zapojit do konzultací žáka samotného, aby věděl, proč a jaká opatření byla přijata a aby mohl škole poskytnout zpětnou vazbu, případně návrhy ke zlepšení. Informování o transgender spolužákovi by měli být také další studenti školy — konkrétní případ lze nalézt ve [2] — velmi však záleží na způsobu provedení; při selhání by se tak mohly navodit právě ty jevy, kterým se snažíme zabránit (strach, ztráta bezpečného prostředí, vyčlenění, šikana) – dle mého názoru právě z těchto důvodů tento proces většinou zaštitují odborníci navržením například SPP.

Kromě otevřené komunikace a vzájemné spolupráce nesmíme opomenout důležitost důvěry a bezpečného prostředí. Preventivně se mohou žáci rozličnými způsoby učit respektu k jinakostem, protože právě ty bývají příčiny diskriminace a vyčlenění nejen u trans žáků.

2.2 Oslovování

Velkým tématem je oslovování transgender žáků. Z výzkumu [2], část 4.5.3., můžeme vidět, že pedagogové často neví, v jakém rodu mají vlastně žáka oslovovat, či dokonce jakým jménem mu říkat. Jedná se určitě o velmi citlivé téma, avšak řešení nemusí být nijak složité. Jak tvrdí učitelé ve [2], většinou se stačí žáka prostě zeptat, i když nejlépe ne před celou třídou. Možností jsou také schůzky pedagogů se sexuology za přítomnosti samotného žáka a jeho rodičů. Ti situaci individuálně vyhodnotí, mohou poskytnout různá doporučení a pak je na rodičích žáka, zda dají na nějaké z doporučení sexuologa, anebo dají svému dítěti volnost. Zajímavostí je, že žák nemusí vyžadovat stejně přísná oslovovací pravidla po všech lidech, se kterými se ve škole setkává – viz [2]. Vstřícnější často bývají ke spolužákům (mám za to, že například kvůli strachu z vyčlenění či potřebě udržování dobrých vztahů), přísnější pak vůči autoritám jako třeba pedagogům (možná z důvodu, že učitel má žákům jít příkladem, tedy správné oslovování jím může jasně tyčit vzor chování, které by si trans žák od ostatních přál, nebo proto, že žák má v učiteli důvěru, a tedy věří, že správné oslovování bude vyučující brát vážně a neobráti ho proti žákovi pro jeho zesměšnění). Z vlastní zkušenosti vím, že přísnost oslovování se může lišit trans osobu od trans osoby – někdo vyžaduje správné (podle genderu, nikoliv pohlaví) oslovování všude a každého hned opravuje, častější však bývá tolerance oslovování v obou rodech s tím, že pokud se to žákovi nelíbí, ozve se, pokud je prostředí dostatečně přátelské

(bezpečné). Objevují se dokonce i přístupy typu: „Je mi to jedno,“ kdy trans žák u jisté skupiny osob nemusí vůbec mít preferenci, ve kterém rodu by měl být osloven (či to alespoň tvrdí), viz [2], část 4.5.3. Nezapomeňme však, že oslovení žáka ze strany okolí není jediným místem, kde se s jinakostmi setkáme. Jak se zmiňuje ve [2], samotný žák využívá v češtině v souvislosti sám se sebou buď mužské, nebo ženské koncovky, a to v drtivé většině ty, které odpovídají jeho genderu a mohou sloužit právě jako rada, jak daného žáka oslovovat, protože tak, jak o sobě mluví, se pravděpodobně také cítí. (Ze zkušeností vím, že mohou také nastat situace, kdy se žák dostane do neznámého prostředí, ve kterém se bojí vystupovat s vlastní identitou, a tak se skrývá za „maskou normality“ – chová se, jako by transgender vůbec nebyl. To se ovšem nestává jenom ve škole a je jasné, že se s tím potýkají všechny menšiny LGBT.)

2.3 Rozdělování žáků dle pohlaví

Mezi další nestandardní situace musíme jistě zařadit jakékoliv dělení žáků na kluky a holky ve třídě. Jako ve [2], část 4.5.3., trans žáci často neví, kam se mají zařadit (zda podle genderu, jak by to chtěli, anebo podle pohlaví, jelikož v tomto směru mohou cítit vysoký normativní tlak ze strany třídy, učitele či systému). Navíc tyto rozpaky mohou vyvolat nežádoucí reakce ze strany spolužáků, případně až posměch a podobně. Proto se doporučuje tomuto dělení vyhýbat, alespoň v případě, že vyučující ví o tom, že se takový jedinec v kolektivu nachází. (Kritérií k rozdělení žáků existuje mnoho, takže je náhrada snadná, i když nemusí být rozdělení tak rychlé jako v případě dělení podle pohlaví – například ve [2] se uvádí dělení pomocí losovacích dřívěk.) S tímto problémem je také úzce spojeno chození na toalety. Transgender žáci totiž často preferují WC určené pro jejich gender. Škola by měla mít o situaci povědomí a v některých případech i poskytnout žákovi speciální podporu pro jeho potřeby (například doprovod v případě, že se na WC bojí či stydí sám chodit – viz [2], strana 65). Na některých školách dokonce existují záchody pro nebinární žáky, kam můžou chodit jak nebinární žáci, tak například trans žáci před vnějším coming outem a podobně – viz [6]. Trans žáci si tento nápad pochvalují, i když s sebou nese zvýšené riziko vyčleňování z kolektivu.

2.4 Inkluze LGBTI do společnosti

Co se týče obecné problematiky inkluze LGBTI (lesby, gayové, bisexuálové, transgender lidé a intersex osoby) do školských systémů v Evropě, vypadá to pro trans žáky pozitivně – viz [4]. Celková inkluze je na velkém vzestupu, zvyšuje se jak tolerance, tak přijímání LGBTI osob společností. Drží se tendence snižování genderových rozdílů (zaměstnání se nedělí na mužská a ženská, rozdíly platů mužů a žen klesají), což tvoří pro transgender lidi bezpečnější prostředí, ve kterém se neklade tak velký tlak na rozklad společnosti podle pohlaví. (Prospívají z toho také nebinární lidé, kteří sdílí velkou řadu problémů trans lidí.) Nejen trans lidé, ale obecně LGBTI komunita je podporována i v politice prostřednictvím zákonů proti diskriminaci a nesnášenlivosti těchto menšin, které v některých případech mohou sloužit jako právní podpora v boji proti agresi vůči

trans žákovi například ze strany transrodních rodičů jeho spolužáka. Součástí pomoci trans žákům je i šíření osvěty o transgender lidech, vyvracení mýtů o nich a boj proti nenávisti vůči LGBTI, jelikož větší informovanost společnosti vyúsťuje jednak v menší strach z jinakosti těchto žáků a jednak pak víc lidí ví, jak se mají vůči trans lidem chovat. Pro podrobnější informace viz [3].

2.5 Situace žáka před vnějším coming outem

Jak jsem již psal v úvodu, myslím si, že o problematice normativního tlaku společnosti na například trans žáky ve školství je důležité mluvit. Právě tím totiž dosáhneme vyšší informovanosti společnosti a časem snad také jejich lepší inkluze. Protože bych se hodně opakoval, zaměřím se v této části především na prožívání samotného trans žáka v souvislosti s coming outem a pak s následnými problémy. Vycházet budu především ze zkušeností mých trans kamarádů, které mi sdělili.

Trans žáci si od samotného počátku prochází velmi těžkým procesem coming outu. Ne vždy si jsou totiž hned od začátku jistí svým genderem. Dochází u nich k vnitřnímu konfliktu, zda to opravdu cítí tak, jak si myslí, anebo je to jenom dočasný pocit. „Není vůbec lehké přiznat, a to ani sám sobě, že jsi jiný, než společnost očekává,“ znělo od mého trans kamaráda. Délka tohoto vnitřního rozjímání se liší člověk od člověka a není výjimkou, že někteří jedinci váhají i roky. Postupně však dochází ke zvyšování sebevědomí a trans lidé méně a méně o svých pocitech pochybují. Touto dobou si transgender osoby zakládají různé online účty již s genderem, který pokládají za vlastní, avšak většinou tak, aby s těmito účty jejich osoba neměla viditelnou spojitost – tak to udělal i můj již dříve zmiňovaný kamarád. To, že svůj gender přijali před sebou samým, nemusí znamenat, že jsou připraveni ho prezentovat společnosti, protože se bojí její reakce – především reakce rodiny a reakcí ve škole (učitelé, spolužáci). Dle mého názoru však velmi záleží na vzájemných vztazích – někdy je rodina právě tou hlavní podporou, kterou trans člověk má, někdy naopak je to ten největší strašák (a podobně škola, kamarádi, ...). Tím se vracíme zpátky do školy, která je v tomto článku našim hlavním tématem. V této fázi totiž trans lidé nosí „genderovou masku“ a hrají si před ostatními spolužáky na „normální“ žáky, tj. misgenderují se (oslovují se v opačném rodě, než je jejich gender) a tají svou pravou identitu, což může vést k silné frustraci a pocitu dočasnému sebezapření – i zde vycházím ze zkušeností kamaráda.

2.6 Situace žáka při vnějším coming outu

Myslím si, že prvním krokem k vnějšmu coming outu jsou často blízcí přátelé, v některých případech rodina, vzácně dojde k vnějšmu coming outu „najednou“ – například online statutem, zprávou (zjednodušeně řečeno se v jeden den dotyčný rozhodne, že od teď o tom řekne každému, s kým bude mluvit). Důležitá je podpora a respekt ze strany těch, kterým se trans osoba svěřila. Postupně dojde ke zvýšení sebevědomí a k odhodlání zbavit se zmíněných sebezapírajících pocitů. Samozřejmě záleží na věku a spoustě dalších okolností (vzácně se stává, že trans gender dítě se již od malička ztotožňuje s opačným genderem, než je jeho pohlaví – pak většinou vnější coming out zařizují či na něho aspoň

dohlíží rodiče, jelikož dítěti v útlém věku není přirozené nasazovat si zmiňovanou masku, asi protože ještě nepocituje onen normativní tlak společnosti – stalo se to např. ve [2]). Pokud si však jedinec projde i fází masky, svěřuje se postupně víc a víc lidem, kterým věří, až přijde na učitele. Podobně jako ve všech předchozích případech je i zde důležitá tolerance, jasná komunikace a podpora, v opačném případě by došlo ke zničení bezpečného prostředí, daný trans žák by se mohl cítit vyčleněn a zapřen, což by mohlo vést k dalším psychickým problémům různé závažnosti a třeba až ke změně školy – vycházím z asi ročních zkušeností kamaráda, kterého jsme společně s dalšími kamarády v této fázi podporovali. Učitel má jít žákům příkladem, a proto je velmi těžké uvěřit, že vás jako trans studenta přijmou noví spolužáci, když toho není schopen ani váš vyučující. Pokud se ale podaří dohodnout na správném oslovení, na neoficiální změně jména ve třídním výkazu či alespoň zasedacím pořádku a například na zmiňovaném navštěvování pro trans žáka správných toalet, stejně jako omezení dělení třídy na kluky a holky, pak může u žáka dojít k velkému oddechu, uvolnění tlaku a nabytí sebevědomí a silnější motivace k začleňování do kolektivu třídy – viz [2], kde jsou tyto problémy zmiňovány.

Důležité také je odchyťovat veškeré projevy nesnášenlivosti a netolerance vůči žákům s podobnou jinakostí, ať už na školách, kde takoví žáci studují, tak na školách, kde se o nich pouze mluví. Žáci by neměli být jenom okřiknuti, opraveni, potrestáni, ale měl by se klást důraz na pochopení toho, jak se trans žáci cítí a čím vším si musí procházet – [2], část 4.5.2. o tomto promlouvá. Pocit dysforie si žáci mohou vyzkoušet velmi jednoduše pouze tím, že je ostatní budou oslovovat v jiném genderu, což je technika, kterou využíval můj kamarád, aby se jeho otec měl možnost do něho vcítit. A když si k tomu přimyslíte i ty další problémy, o kterých jsme se již zmínili, není těžké si uvědomit, jak složité to trans žáci v tomto ohledu mají.

2.7 Změna jména

Je ještě jedno téma, o kterém bych se chtěl krátce zmínit, a tím je oficiální změna jména. Můžete si například představit, že vás všichni celou dobu oslovují: „Pepo,“ přestože vy se (neoficiálně) jmenujete Alžběta. Vzhledem k tomu, jak dlouho vám tak již všichni říkají, jste si na jméno Pepa zvykli a slyšíte na něho, ale není vám to příjemné, především kvůli misgenderování vaší osoby. Jedno z míst, kde jste nejčastěji oslovováni, je i škola, kde na vás stále mluví o přestávkách různí spolužáci a kde vás v hodinách vyvolává právě (ideálně) vašim jménem učitel. Trans žáci se proto po coming outu s učiteli domlouvají na správném oslovení, jak jsem již psal výše. Učitelé však mají žáků hodně a není pro ně jednoduché na tuto dohodu stále myslet, a proto i tak dochází k misgenderování, bohužel dokonce ze strany většiny kantorů – viz [2]. Obdobné informace jsem dostal od mého kamaráda.

Velkým krokem by byla oficiální změna jména. Pak by trans žáci byli psáni ve třídních výkazu pod jejich pravým jménem se správným genderem a nechtěné misgenderování by bylo drasticky

omezeno. Smutnou pravdou však je, že podle zákona není možné si změnit jméno na jméno opačného pohlaví, než je to vaše. Trans žáci by tedy kvůli tomuto kroku museli podstoupit operaci (trans kluci například sterilizaci) a pohlaví si oficiálně nechat změnit ještě před jménem. S tím je však spojeno velká spousta zařizování, psychologických a sexuologických vyšetření a také samozřejmě není možné tuto operaci podstoupit v příliš raném věku. Jedinci se také musí předem smířit s tím, že nikdy nebudou mít vlastní děti, atd. A z těchto důvodů většinou ke změně oficiálního jména v průběhu studia zpravidla nedochází. Kamarád si na tuto skutečnost dost stěžoval: „(...) a oficiálně se to jméno dá změnit jen, když se nechám sterilizovat... A navíc je před tím spousta roků zařizování... Bylo by opravdu fajn, kdyby školy povolily tu změnu jména v systému, nebo aspoň umožnily možnost přezdívky.“

Jistě by pomohlo, kdyby existovala nějaká legální cesta alespoň například zmiňované oficiální přezdívky s tím, že by se vědělo, že se nejedná o oficiální jméno (různé způsoby označení, že se jedná o přezdívku), ale přesto by se mohla tato přezdívka používat v oficiálních dokumentech školy a třeba i jiných. V současné době to však bohužel není možné, a tak se trans žáci musí obrňovat trpělivostí a vydržet nekončící, i když alespoň neúmyslné misgenderování.

3 Závěr

Těší mě, že tendence zlepšování podmínek pro trans žáky ve školství, ale i ve společnosti roste. Rád bych zdůraznil, že každý z nás se alespoň částečně podílí na začleňování menšin do společnosti a minimálně právě našim tolerantním postojem, případně dále také nasloucháním, kamarádským vztahem bez odsuzování a dodáváním sebevědomí těmto lidem můžeme společně tvořit příjemnou a bezpečnou atmosféru a snižujeme překážky, se kterými se musí nejen trans žáci potýkat.

Různá hnutí se touto problematikou již několik let zabývají a rozvíjejí různé iniciativy na podporu transgender osob a i transgender žáků na školách. Politické tendence také směřují ke zvýšení tolerance a ke snížení normativního tlaku prostřednictvím různých zákonů (proti nesnášenlivosti, o změně pohlaví; jednou třeba i o oficiální přezdívce), které podporují trans osoby a usnadňují jim začleňování do společnosti.

Konečně bych chtěl, abychom si každý uvědomili, co obnáší být transgender člověkem, speciálně pak transgender žákem. Nebojte se o této problematice debatovat s vašimi přáteli či rodinou, především s tou starší a konzervativní. Není žádoucí, aby na trans osoby bylo pohlíženo např. jako na muže oblékajícího se za ženu; dívejme se na ni jako na ženu narozenou v mužském těle a zkusme se zamyslet, čím si tato trans žena musela projít. Pak je mnohem jednodušší těmto lidem porozumět a vcítit se do jejich problémů. Již touto samotnou osvětou dáte všem trans žákům světa velký pomyslný dárek.

4 Zdroje

- [1] UNIVERSITY OF WASHINGTON, Counseling Center. *Thinking of coming out?* [online]. [cit. 13.5.2022]. Dostupný na WWW: <https://www.washington.edu/counseling/thinking-of-coming-out>
- [2] RULCOVÁ, Milena. *Diplomová práce: Transgender dítě na základní škole v kontextu třídního a školního klimatu* [online]. [cit. 13.5.2022]. Dostupný na WWW: https://is.muni.cz/th/hhn3l/Diplomova_prace_Rulcova_471730.pdf
- [3] OECD. *Over the Rainbow? The Road to LGBTI Inclusion* [online]. [cit. 13.5.2022]. Dostupný na WWW: <https://www.oecd.org/social/over-the-rainbow-the-road-to-lgbti-inclusion-8d2fd1a8-en.htm>
- [4] OECD. *Over the Rainbow? The Road to LGBTI Inclusion – key messages* [online]. [cit. 13.5.2022]. Dostupný na WWW: <https://www.oecd.org/els/soc/LGBTI-2020-infographic.pdf>
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Gender: Základní pojmy* [online]. [cit. 10.6.2022]. Dostupný na WWW: https://www.czso.cz/csu/gender/gender_pojmy#
- [6] ELŠÍKOVÁ, Klára. *Na jaký záchod půjdu? Škola v Praze zřídila toalety pro nebinární žáky i učitele* [online]. [cit. 10.6.2022]. Dostupný na WWW: <https://zena.aktualne.cz/nebinarni-zachody-jsou-v-praze/r~38198dd03bd111eca824ac1f6b220ee8>